

Stoa Düşüncesi

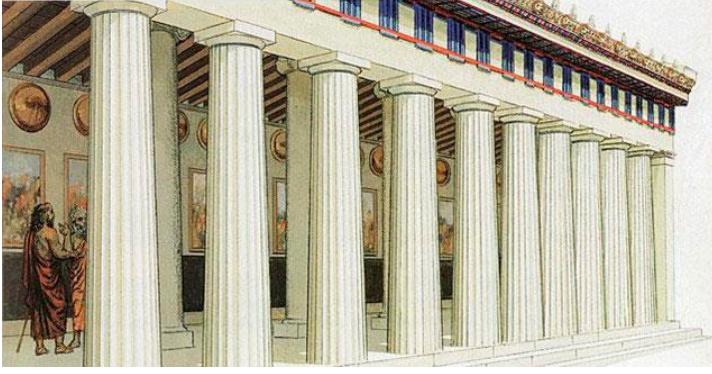
Stoacılık, eski Yunan ve Roma dünyasında ortaya çıkıp en uzun süre yaşayan felsefe okullarından biriydi. Roma döneminde özellikle yönetici sınıflar üzerinde etkili olmuş ve çok sayıda taraftar bulmuştu. Stoacılar daha çok ahlak felsefesine yaptıkları katkılarıyla bilinir. Buna karşılık Stoacıların mantık, dil felsefesi, zihin felsefesi ve bilgi kuramında da antik dünyanın en ilginç ve en ileri fikirlerini geliştirdikleri günümüzde giderek daha iyi anlaşılmaktadır.

Stoacılık her şeyden önce, dünyayı özgün bir algılama ve yorumlama anlayışı, bütüncül bir yaşam felsefesidir. Tarihsel olarak özel bir politik veya dini düşünce akımı ile doğrudan bağlantısı yoktur. Kimilerince bazı yönlerden mistik Uzakdoğu düşünce sistemleri ile benzeştirilerek “Avrupa Budizm’i” olarak adlandırılrsa da özünde akılcı, laik, maddeci ve doğacı bir dünya görüşüdür.

Avrupa dillerinde “stoacı” sözcüğünün karşılığı olan “*stoic*” terimi, sözlüklerde “olanları şikâyet etmeden kabul eden”, “zevklere ve acılara karşı kayıtsız kalan” kişi olarak tanımlanır. Oysa bu karşılıklar felsefi anlamdaki Stoacılığı tanımlamaktan oldukça uzaktır. Gerçekte Stoacı dünya görüşü bu düzeyde bir “kabul etme” veya “kayıtsız kalma” tavrının çok ötesinde, insanın kendine, içinde yaşadığı topluma ve evrene özel bir bakış, yorumlama ve tepki verme biçimidir.

Antik dünyada “ruh” kavramı, bugünkü anlamına göre çok daha geniş kapsamlıydı. Stoacılar ruhu, tüm bedene yayılmış, beden maddesine “can katan” sıcak bir nefes (*pneuma*) olarak tanımlıyorlardı. Ruh da diğer tüm var olanlar gibi bir maddi varlıktı ve fizik kanunlarına uymak durumundaydı. Ruh, yalnızca algılama, hissetme, düşünme, duygulanma gibi zihinsel etkinliklerin değil, aynı zamanda nefes alma, hareket etme, konuşma ve üreme gibi bedensel etkinliklerin ve biyolojik süreçlerin de yönetici ilkesini oluşturuyordu. Stoacılar, Platon ve Aristoteles’in ruhun eş zamanlı olarak hem mantıklı hem de mantıksız etkinliği olan iki bileşeni olduğu yönündeki öğretilerini reddediyorlardı. Tüm zihinsel yetilerinin tümleşik ve akılcı olduğunu, akıl dışı görülen ruhsal tepkilerin bu akılcı yetinin hatalı yargılarının sonucunda oluştuğunu ileri sürüyorlardı.

Descartes sonrası batı felsefesinde olduğu gibi, antik çağda da genel düşünce sistemleri ruh ile beden ayrılığı üzerine kurulmuştu. Bedeni oluşturan maddi yapıya karşılık, ona can ve akıl katan ruhun ayrı bir varlık olduğuna ve maddi bir beden olmadan da varlığını ve benlik duygusunu sürdürebileceğine inanılıyordu. Stoacılar ise bunun aksine, çağdaş bilimsel düşüncede olduğu gibi, zihinsel etkinliğin “maddi olmayan” bir doğası olduğu fikrini reddediyorlardı. Tüm ruhsal ve zihinsel etkinliklerin maddi süreçler olduğunu ve fizik kanunlarına uymak zorunda olduğunu öne sürüyorlardı. Bu yönden Stoacıları antik çağın maddecileri veya doğacıları olarak adlandırmak uygun olacaktır.

Resim 1 Stoa Poikile

Stoacı düşünce sisteminin temeli, okulun kurucusu Zenon'un M.Ö. 300 yılında Atina'da şehir meydanının kuzeyinde, pazar yerine bakan "Stoa Poikile" adı verilen sütunlu yolda gezinerek ders vermeye başlamasıyla atıldı. Stoa okulu, M.S. 180 yılında son önemli Stoacı filozof olan Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un ölümüne kadar yaklaşık 500 yıl boyunca batı dünyasında etkili olmuştur. Tüm diğer felsefe okulları gibi Stoa Okulu da M.S. 200'lü yıllardan itibaren gittikçe güçlenen Hıristiyanlık karşısında etkisiz kalmaya başlamıştı. Okulunun varlığı, yaklaşık 200 yıldır Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş ve İstanbul'u başkent yapmış olan Roma devletinde, M.S. 529 yılında İmparator Justinian'ın ülkedeki tüm felsefe okullarının kapatılması emri ile sona ermiştir.

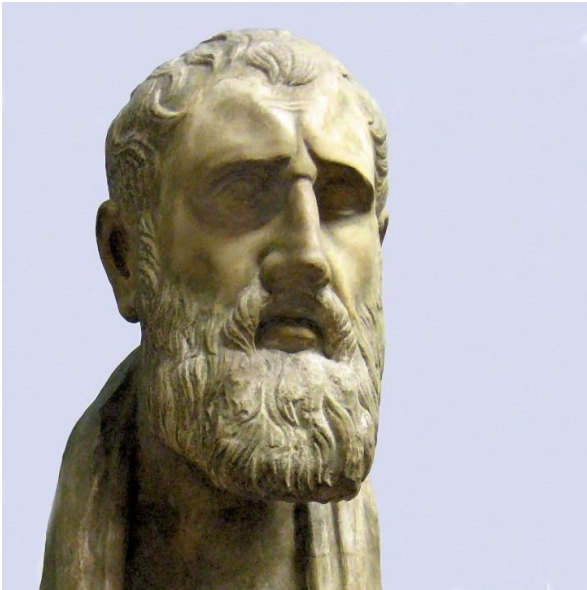
1. Genç Zenon Atina'da

Atina'da Bir Fenikeli

Stoa okulunun kurucusu, MÖ 330'lu yıllarda Kıbrıs'ın Citium (Kıbrıs-Larnaka) şehrinde doğan, Mnaseas oğlu Zenon'dur. Citium, Yunan asıllı göçmenlerin de yaşadığı bir Fenike kolonisiydi, o yıllarda Kıbrıs'ın hem ruhani merkezi hem de en önemli ticaret şehri konumundaydı. Akdeniz'de gemi ile ticaret yapan zengin bir tüccar olan Mnaseas, Yunanistan'a yaptığı seferlerden dönüşte oğluna armağan olarak Sokrates hakkında yazılmış kitaplar getirmiş, genç Zenon bunları okuyarak felsefeye ilgi duymaya başlamıştı. Zenon'un Atina'ya tam olarak ne zaman geldiği, burada kalmaya ve felsefe çalışmaya nasıl karar verdiği hakkında kaynaklarda değişik anlatımlar var. Yirmili yaşlarının başlarında babası gibi gemi ile ticari seferlere çıktığı, Yunanistan'a geldiği, Atina'da mallarını sattıktan sonra felsefe dersleri almak amacıyla burada kalmaya karar verdiği düşünülebilir.

Zenon'un Atina'ya yerleşmeye karar vermesi hakkında daha dramatik anlatımlar da vardır. MÖ 314 yılında bir ticari sefer sırasında kumaş boyası taşıyan gemisinin Pire yakınlarında karaya oturması, gemisinin tamirini beklerken bu kazanın tanrıların kendisine felsefe ile ilgilenmesini istedikleri için gönderdikleri bir işaret olarak yorumlaması ve burada kalmaya karar vermesi bunlardan biridir. Anlatılana göre Zenon, Atina agorasındaki bir kitapçı dükkânına girip kitapçıya elindeki Xenocrates'in "Sokrates'ten Anılar" eserinin ikinci bölümünün yazmalarını gösterdi. Bu kitaptaki gibi adamları nerede bulabileceğini sordu. Kitapçı, tam o sırada dükkânın önünden geçmekte olan Cynic filozof Crates'i işaret etti, "Şu adamın peşine düş!" dedi. Böylece genç Zenon Crates'in öğrencisi oldu, çok sevdiği felsefe ile daha yakından ilgilenme ve bu konuda eğitim alma imkânına kavuştu.

Kalan hayatının büyük bölümünü Atina'da geçirecek olan Zenon, doğduğu şehir Citium'a olan sevgisini ve ilgisini hiç kaybetmedi. Sonraki yıllarda Atina'da bir hamamın yenilenmesine maddi katkıda bulunmuştu. Şehir yönetiminin yardım yapanların listesine adını "Filozof Zenon" olarak yazdığını görünce itiraz etti ve başına "Citiumlu" sözcüğünü ekletti. Citiumlu hemşerileri de onu sevdiler ve unutmadılar, onun şerefine şehirlerine bir heykelini diktiler.

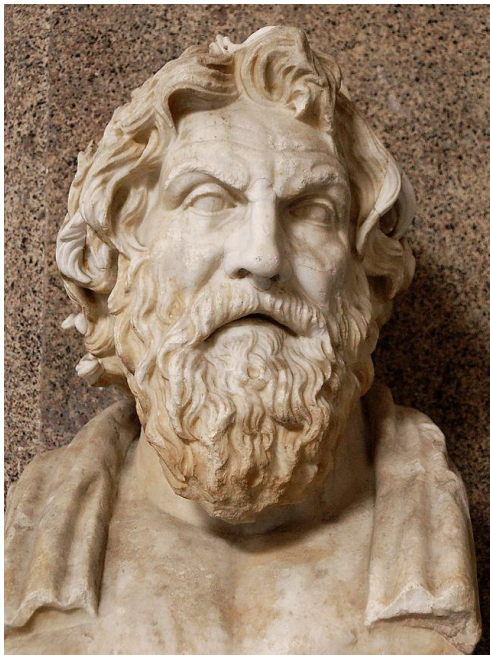

Resim 2 Citiumlu Zeno

Cynic Bilge Thebai'li Crates ile İlk Eğitim

Zenon Atina'da kalmaya karar verdikten sonra felsefe öğrenmeye önce kitapçının işaret ettiği, Atina'da Cynic okulun o günlerdeki üstadı olan Thebai'li Crates'i dinleyerek başladı. Cynic okulun kurucusu olarak kabul edilen Anthistenes, Atina agorasında Sokrates'i dinlemiş, onunla insanın kendini denetlemesi ve dostluk gibi ahlak konularını tartışmış entelektüel bir Atinalıydı. Sokrates'in M.Ö. 399'daki ölümünden sonra Atina'da Kynosarges Gymnasion'unda kendi okulunu kurmuştu.

Cynic düşünce, ilke olarak her türlü toplumsal kuralı reddeden ve sosyal baskıya karşı çıkan bir felsefe akımıydı. Okulun takipçileri için bu düşünce sistemi aynı zamanda yaşama biçimlerini de belirliyordu. Cynic'ler, toplumun dayattığı şekilci kalıpları reddediyor, onun yerine doğa ile uyumlu, gösterişsiz bir yaşam tarzını tercih ediyorlardı. İnsanın mutlu olabilmesi için gerçekte erdemli bir kişi olmaktan başka hiç bir zenginliğe ihtiyacı olmadığını düşünüyorlardı.

Resim 3 Anthistenes

Anthistenes'in en tanınmış öğrencisi hiç şüphesiz Platon'un da çağdaşı olan Sinop'lu Diogenesdi. Diogenes, henüz genç bir delikanlıyken sahte para basmakla suçlanan ailesi ile birlikte Sinop şehrinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Atina'ya sürgün gelip yerleşen Diogenes, burada Cynic düşünceyi benimsemiş ve Anthistenes'in derslerini dinlemeye başlamıştı. Dünya görüşüne uygun olarak, yaz kış neredeyse yarı çıplak kırık bir su küpünün içinde yaşıyordu. Yemek için kullandığı bir çanağı ve su içtiği taşı dışında hiçbir eşyası yoktu. Bedensel dayanıklılığını artırmak için "yazın kızgın kumlarda yuvarlanıyor, kışın karla kaplı heykelleri kucaklıyor, böylece kendini her türlü zorluğa alıştıırıyordu." O dönemde Platon bunların gösteriş amaçlı abartılmış davranışlar olduğunu söylüyor ve kınıyordu. Buna karşın Diogenes'in dürüstlüğü, tutarlılığı ve ödün vermeden felsefesine uygun bir yaşam sürmesi Atinalılar tarafından takdir ediliyordu.

Diogenes'in yaşamı ile ilgili günümüze aktarılan sayısız ilginç hikâye vardır. Bunlardan en bilinenleri gündüz vakti elinde bir fenerle "Adam" araması ve Atina'yı işgal eden Makedonların kralı Büyük İskender'in onu uzanmış güneşleniyorken ziyaretine gelip "Dile benden ne dilerse?" dediğinde

“Güneşime engel olma yeter!” diye cevap vermesiydi. Yine başka bir aktarıma göre Diogenes bir gün tapınak görevlilerini tapınaktan kupa çalmış bir bekçiyi götürürken görünce “Büyük hırsızlar küçük hırsızı götürüyorlar” demişti.

Resim 4 Sinoplu Diogenes (Sinop şehri girişindeki heykeli)

Zenon’a ilk felsefe derslerini veren ve onun düşünce sistemini büyük ölçüde belirleyen Thebaili Crates, o yıllarda Cynic okulun Atina’daki en önemli temsilcisiydi. Onu varlıklı ailesi ile birlikte yaşadığı gösterişli hayattan vazgeçirip felsefeye yönelten Diogenes’in en seçkin öğrencilerinden biri olmuştu. Felsefeye bağlanmaya karar verdiğinde tüm servetini paraya çevirmiş ve yurttaşlarına dağıtmıştı. Başka bir aktarıma göre ise tüm parasını bir bankere yatırmış ve çocukları sıradan insanlar olursa parayı onlara vermesini, filozof olurlarsa tüm parayı halka dağıtmasını istemişti, çünkü felsefe ile uğraşırlarsa başka hiçbir şeye gereksinim duymayacaklardı.

Crates, pek gösterişli bir erkek sayılmazdı; çelimsiz bir vücudu, çirkin bir yüzü vardı, hareketleri sarsak ve hantaldı. 40’lı yaşlarını sürerken bir gün öğrencisi Metrokles’in 20 yaşlarındaki genç ve güzel kız kardeşi Hipparchia ile karşılaştı. Felsefe konularına meraklı, son derece zeki ve hayat dolu bir genç kız olan Hipparkia, bu karşılaşmada bilgeliği ve kültürü hakkında öncesinde kardeşinden çok şey dinlediği Crates’i gördü ve onu sevdi. O güne kadar, âşık olmadığı biri ile evlenmektense evde kalmayı tercih ettiğini söyleyerek kendisiyle evlenmek isteyen, zengin, soylu ve yakışıklı birçok genç talibini geri çevirmişti. Güzel Hipparkia, şimdi bu yaşlı ve fiziksel olarak çekici olmaktan çok uzak adama âşık olmuştu. Bu sevdadan vazgeçmesini isteyen anne ve babasına, eğer onunla evlenemezse hiç bir kimseyle evlenmeyeceğini hatta kendini öldüreceğini söylüyordu. Sonunda babası bu durumu Crates’e anlattı ve ondan kızını bu çılgınca isteğinden vazgeçirmesini rica etti. Crates Hipparchia’nın evine giderek üzerinde her gün giydiği eski püskü giysisi ile karşısına çıktı. “İşte karşıdayım” dedi, “çok arzu ettiğin damat! Benim tüm zenginliğim bu eski giysi ve ders alan öğrencilerimin bana verdiği birkaç kuruştan ibaret.” Sonra giysisini çıkardı ve çıplak bedenini göstererek “bir koca olarak sana

sunabileceğim tüm malım bu!” dedi, “Hâlâ beni eş olarak istiyor musun?” “Bütün kalbimle, her şeyden çok ve sonsuza kadar!” diye cevap verdi Hipparchia.

Resim 5 Hipparchia

Crates ile Hipparchia evlendiler. Hipparchia yaşlı filozofun mütevazı evinde yaşamaya hemen uyum sağladı, hayatı boyunca ona sadık kalan, seven bir eş oldu. Aynı zamanda filozofun en parlak ve istekli öğrencilerinden biri, daha sonra da onun derslerdeki yardımcısıydı. Hipparchia, tarihteki ilk özgür düşünceli kadınlardan biriydi. Gerçek anlamda ilk feminist olarak sayılabilir. Kadınların hiçbir siyasal ve sosyal hakka sahip olamadığı, toplumsal hayatta yalnız başına sokağa çıkabilecek kadar bile yeri olmayan o günlerin Atina’sında kadın haklarını, kadın erkek eşitliğini ve kadınların toplumsal ve cinsel kısıtlamalardan kurtulmasını savundu. Evde ayıp değilse agorada yapmak da ayıp değildir diyerek halkın içinde kocasıyla cinsel ilişki kurmaktan çekinmedi, bunun dünyadaki en doğal eylem olduğunu söyledi. Açık evlilik ve özgür cinselliği savunmalarına rağmen özel yaşamlarında Crates ve Hipparchia birbirlerine sadık kaldılar, Crates’in ölümüne kadar birlikte yaşadılar. Bir kızları ve Pasicles adında bir oğulları oldu. Çocuklarını Cynic felsefeye uygun olarak insanların sosyal eşitliği, vatandaşlık, insan hakları bilinci ve insan sevgisi duyguları ile yetiştirdiler. Evlilik çağına gelmiş olan kızlarına talip çıkınca, kocasını beğenmezse eve geri dönebileceğini söyleyerek onu önce 30 günlüğüne bir deneme evliliği için verdiler. Oğlu ergenlik çağına gelince Crates onu kendi eliyle bir fahişenin evine götürdü, “Babanın da düğünü böyle olmuştu!” dedi.

İşte kitapçının genç Zenon’a işaret ettiği Crates’in o günlerde böyle bir yaşantısı vardı. Daha sonra yazacağı “Devlet” adlı eserinde Zenon, herhalde yakından şahit olduğu bu yaşam tarzından esinlenerek vatandaşlar için oldukça özgürlükçü bir sosyal düzen ve cinsel yaşam önermişti.

Megaria Okulunda Mantık Çalışmaları

Zenon, Cynic okulun o günlerdeki önderi olan Crates’ten sonra, Megaria Okulunun özellikle mantık alanında yoğunlaşan bir kolu olan Diyalektik Okulu takipçileri Stilpo ve Diodoros Cronus’dan da felsefe ve mantık dersleri aldı. Diodoros Cronus’un derslerini dinlerken kendisinden birkaç yaş büyük olan ve

daha sonra “Diayalektikçi Philo” veya “Mantıkçı Philo” adıyla da tanınacak olan Megaralı Philo ile tanıştı, onun şartlı önermelerin doğruluğu konusunda hocası Diodoros Cronus ile yaptığı tartışmaları hayranlıkla izledi. Bu mantıkçı ve diyalektikçi hocalar ile yaptığı çalışmalar, Zenon’un daha sonra kuracağı kendi düşünce sisteminde, o zamanlar son derece etkili olan Aristoteles mantık sisteminden farklı ancak en az onun kadar güçlü, yeni bir mantık modelini kurabilmesine olanak sağladı.

Megaria Okulu, Sokrates’in hevesli bir öğrencisi olan Megaralı Euclid tarafından kurulmuştu. Euclid’in adı, Platon’un *Theatetus* diyalogunda, Sokrates ile Theatetus arasındaki tartışmanın notlarını tutmakla görevli kişi olarak geçer. Euclid, Atina halk mahkemesinde idama mahkûm edilen Sokrates’in baldıran zehri içerken yanında bulunan en yakın dostları arasındaydı. Felsefesini Sokrates’in “iyi” kavramı ile Elea okulunun “birlik” kavramını kaynaştırmak üzerine kurmuştu. Ona göre birlik varsa bu birliğin tamamı iyi olmalıdır, buna göre iyiliğin karşıtı (kötülük) var olamaz. Euclid’in öğrencisi olan hocası Thrasymachus aracılığı ile edindiği bu “iyinin birliği” fikrini ileri götüren Stilpo, buradan hareketle ahlak alanında “özgürlük”, “kendini denetleme”, “kendine yeterli olma” gibi kavramları işlediği, Zeno’nun da öğrenci olarak katıldığı dersler verdi. Bu temalar sonradan Stoa Okulunun düşünce sisteminde önemli yer tutacak kavramlardı.

Academia’da Polemon’dan Dersler

Felsefe öğreniminde hırslı ve istekli genç Zenon’un bir sonraki durağı, Platon’un kurduğu felsefe okulu Academia oldu. Academia, o dönemde Atina’daki en büyük ve en etkili felsefe okuluydu. Okulun başında Platon’dan sonraki üçüncü kuşaktaki Polemon bulunuyordu. Polemon, Atina’nın ileri gelen politikacılarından birinin oğluydu. Gençliğinde babasının varlığına ve gücüne güvenerek savurgan ve hovarda bir hayat sürüyordu. Bir gün arkadaş grubu ile birlikte aşırı derece sarhoş halde gürültücü bir şekilde Academia’da Xenocrates’in ders verdiği sınıfa daldı. O sırada ölçülü olma ve aşırıya kaçmama konusunda bir ders anlatmakta olan Xenocrates, terbiyesizce içeriye giren bu genç grubuna şöyle bir baktı ve sakin bir şekilde dersini anlatmaya devam etti. Bu davranış biçiminden etkilenen ve düştüğü kötü durumdan utanan Polemon, başındaki çelengi çıkardı, bir köşeye oturarak sessizce hocanın dersini dinlemeye başladı. Polemon o günden sonra Academia’nın iyi bir öğrencisi oldu, çalışkanlığı ve istekliliği ile öne çıktı. Hocası Xenocrates’in M.Ö. 314 yılında ölümünden sonra okulun başına seçildi, bu görevi 45 yıl başarıyla sürdürdü. Polemon, felsefeyi sadece konuşulup tartışılacak bir konu olarak görmüyor, aynı zamanda hayata geçirilmesi ve yaşanması gerektiğini savunuyordu. En yüksek iyi olarak doğa yasaları ile uyum içinde yaşamayı görüyor ve kendisi de böyle bir yaşam sürüyordu. İnsanların iradelerini kullanarak duygularını kontrol altında tutabileceklerini savunuyor ve kendi duygularına nasıl hâkim olduğunu gururla sergiliyordu. Academia’da Polemon’un istekli bir öğrencisi olarak dersler alan Zenon, bu fikirlere daha sonra kuracağı bütüncül felsefe sisteminde geniş biçimde yer verecektir.

Resim 6 Academia Alanı Günümüzdeki Görünümü

Aristoteles ve Lyceum

Citiumlu Zenon, Atina'daki ilk 15 yılını o dönemde varlığını sürdüren önemli felsefe okullarını sırasıyla dolaşarak ve her okulun temel bilgilerini öğrenerek geçirdi. Dönemin Atina'sındaki en önemli okullardan biri de Aristoteles'in şehrin doğusunda bahçelerin arasındaki kiraladığı evlerde kurduğu Lyceum'du. Aristoteles, Makedonya'da bugünkü Selanik şehrinin 55km doğusunda küçük bir yerleşim olan Staigra'da doğmuştu. Babası Nichomachus, Makedonya kralı Amyntas'ın yakın arkadaşı ve özel doktoruydu. Annesini ve babasını daha küçük bir çocukken kaybeden Aristoteles'i, ablası Arimnest'nin eşi olan Aterneus'lu (İzmir-Dikili) Proxsenos büyütüştü. Aristoteles, yanında kaldığı süre içinde Proxsenos'tan Retorik ve Mantık dersleri almıştı. Daha iyi bir eğitim almak arzusu ile 17 yaşındayken Atina'ya geldi ve öğrenci olarak Academia'ya girdi. Burada kısa zamanda keskin zekâsı ve çalışkanlığı ile öne çıktı, öğrencilikten eğiticiliğe yükseldi. Hocası Platon ona üstün zekâsı ve yeteneği nedeniyle "Okulun beyni" adını takmıştı.

Platon M.Ö. 347 yılında ölünce Aristoteles 20 yıla yakın süredir içinde bulunduğu Academia'da bir sonraki başkan olarak seçileceğini umuyordu. Ancak işler onun düşündüğü gibi gitmedi, başkanlığa Platon'un yeğeni Speusippus getirildi. Son zamanlarda gittikçe güçlenen ve Atina'yı baskı altına almaya başlayan Makedonya sarayına yakınlığı dolayısıyla kendisine şüphe ile bakılmaya başlayan Aristoteles Atina'da daha fazla kalmak istemedi. O sıralarda Ege denizi kıyısındaki Aterneus-Assos birliğinin yöneticisi olan arkadaşı Hermeias'ın davetini kabul etti ve Assos'a geldi. Burada kurduğu okulda felsefe dersleri veren Aristoteles, dostu Hermeias'ın o dönemde tüm Anadolu'yu işgal etmiş olan Persler tarafından yakalanıp öldürülmesi üzerine yaklaşık üç yıl kaldığı Assos'tan Lesbos (Midilli) adasına geçti. M.Ö. 342 yılında Makedonya kralı II. Philippos'un davetini kabul etti, Academia'dan arkadaşı ve öğrencisi olan ve kendisini yerlisi olduğu Midilli adasında bir yıldır ağırlayan Theoplastros ile birlikte Makedonya'nın başkenti Pella'ya gitti. Burada kaldığı 8 yıla yakın süre içinde geleceğin büyük fatihi İskender'in eğitmeni oldu. M.Ö. 335 yılında Büyük İskender babasından sonra Makedonya tahtına çıkınca Aristoteles Atina'ya dönmüş, kendi okulu Lyceum'u kurmuştu.

Resim 7 Aristoteles

Aristoteles'in felsefe alanındaki temel fikirleri hiç şüphesiz Academia'da ve Platon'un derslerinde oluşmuştu. Ancak böyle parlak bir zekâ ve eşsiz bir beyin gücünün sadece bir başkasının ortaya koyduğu fikirler ve bilgilerle yetinmesi düşünülemezdi. Aristoteles'in daha öğrenciyken bile hocası Platon'un başta Formlar Kuramı olmak üzere bazı düşünceleri ile aynı fikirde olmadığı biliniyor. O, kuramsal ve soyutlamalara dayanan bilgi üretiminden çok, gözleme ve deneye dayanan yöntemlerle edinilen bilgileri öne çıkarmak istiyordu. Daha Assos ve Midilli'de bulunduğu zamanlarda son derece dikkatli ve detaylı doğa gözlemleri yapmış, arkadaşı Theopastros ile birlikte canlıları sınıflandırmış, tüm bilimlerin kategorilere ayırımını yapmıştı. Aristoteles'in geliştirdiği bilimsel düşünme yöntemi ile yaptığı sınıflandırmaları bugün de neredeyse aynı şekliyle kullanmaktayız. Aristoteles kendi okulu için düzenlediği eğitim programında, Academia'daki felsefe, matematik ve geometri dersleri ile diyalektik tartışmalardan oluşan kapsam ile yetinmemişti. O kendi programına analitik (mantık) gibi daha kuramsal konuların yanında biyoloji, zooloji, astronomi gibi gözleme ve deneye dayalı doğa bilimleri ile retorik, sofistlik ve politika gibi halkın ilgisine dönük konuları da eklemişti.

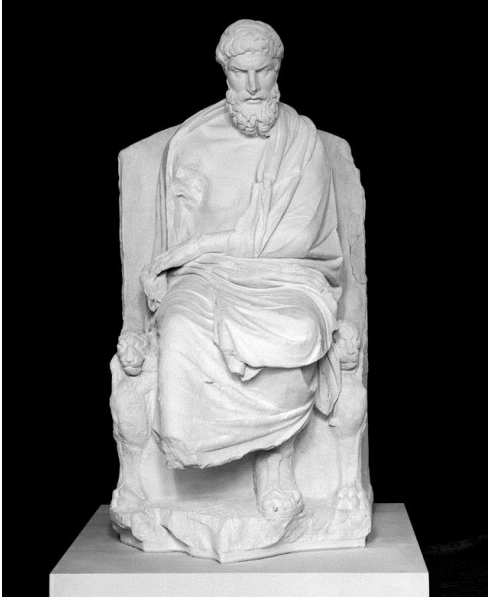
Zenon Atina'da kalıp kendini felsefe çalışmalarına adamaya karar verdiği sıralarda Aristoteles çoktan okulun yönetimini dostu Theopastros'a bırakarak annesinin memleketi olan Chalcis şehrine çekilmişti. Buraya gelişinden bir yıl sonra M.Ö. 322 yılında uzun süren bir mide rahatsızlığı sonucu hayatını kaybetti. Aristoteles'ten sonra M.Ö. 286'daki ölümüne kadar Academia'nın başında kalan Theopastros, derslerinde erdem ve ahlak konularını geri planda bırakarak daha çok doğa bilimleri konularına ağırlık vermişti. Atina'daki tüm okullara sırasıyla devam ederek eğitimini tamamlamaya çalışan Zeno'nun Lyceum'da öğrenci olup olmadığına ilişkin elimizde bir bilgi yoktur, ancak onun bu okulu, verilen eğitimin içeriğini ve başöğretmeni büyük bilgin Theopastros'u yakından tanıdığı konusunda hiç kuşku olamaz. Nitekim Zenon ve öğrencileri Stoa düşüncesini felsefenin ve hayatın hemen her alanını kapsayacak şekilde sistemleştirirken Aristoteles'in biyolojik organizmalara özgü olmak üzere kurduğu Aşama Düzeni (Scala Naturae) modelini organik olmayan maddeleri de kapsayacak şekilde genişletip kendi ruh anlayışları ile yeniden yorumlamış ve kullanmışlardı.

Resim 8 Atina'daki Felsefe Okulları

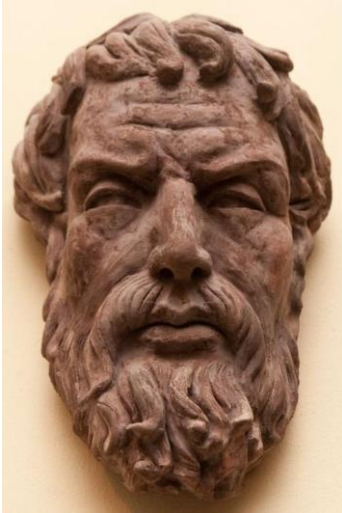
Epicuros'un "Bahçe"si

Zeno'nun Atina'daki okulları dolaşarak felsefe birikimini sağlamaya çalıştığı yıllarda maddeci ve hazcı nitelikte kapsayıcı bir felsefe sistemi geliştirmiş olan filozof Epicuros, Academia'ya komşu bir alanda kurduğu kendi okulunda öğretisini öğrencilerine aktarıyordu. Atina asıllı bir ailenin çocuğu olarak M.Ö. 341 yılında Samos (Sisam) adasında doğan Epicuros, 18 yaşlarında eğitim almak amacıyla Atina'ya geldiğinde Xenocrates Academia'nın başkanıydı, Aristoteles ise hala Chalcis'deydi. Büyük İskender'in M.Ö. 323'de ölümünden sonra Atina'yı terk etmiş, babasının o zamanlar yaşadığı Colophon'da (İzmir-Değirmendere) on yıl kadar kalarak Atomcu filozof Nausiphanes'den dersler almıştı. Ardından kendi felsefesini bir süre Midilli'de, sonra da Lampsacus'da (Çanakkale-Lâpseki) anlatarak kendisine taraftar topladı. M.Ö. 307'de tekrar Atina'ya geldi, Academia'nın hemen yakınında "Bahçe" olarak bilinen bir araziyi satın aldı, okulunu burada kurdu. Sonraları "Bahçe" adı aynı zamanda okulun adı olarak da anıldı. Epicuros, okulun binalarını ve bahçesini son derece değer verdiği dostları ve öğrencileri ile paylaşıyordu. Bahçe'de kendi ürettikleri sebzelerle yaptıkları yemekleri tüketiyorlar, akşamları grup halinde felsefe sohbetleri yapıyorlardı. Okulu hakkında ve öğrencileriyle burada oluşturduğu topluluğun yaşam tarzı hakkında Atina'da iftira niteliğinde kötüleyici dedikodular yapılıyordu, ancak Epicuros'un insan sevgisi ve yüksek ahlaki hakkında en şiddetli karşıtları bile olumsuz bir söz söyleyemiyorlardı.

Resim 9 Düşünen Epicuros

Epicuros, felsefesinde fiziğin temeline Democritos tarafından ortaya atılan atomculuğu koymuştu. Ona göre evrenimiz, görme yeteneğimizin altında küçük boyutlardaki atomlar ve bunların içinde hareket ettiği sonsuz bir boşluktan oluşuyordu. Sınırlı bilgi ile kurduğu atomcu evren modelinden atom altı bileşenlerin var olması gerektiği çıkarımına ulaşmış, yirminci yüzyıl başında kuantum teorisi ile ancak açıklanabilen, fiziksel olayların atom altı düzeyde görünür dünyadakinden farklı kanunlara uyması gerektiğini söylemişti. Epicuros, zamanının diğer okullarından farklı olarak mantık alanında özel bir çalışma yapmamıştı ancak etik alanında dönemin tüm okullarında tartışılan “mutluluk nedir?” sorusuna kendine özgü bir cevap vermişti; acının yokluğu ve insanın temel ihtiyaçlarını özgürlüğünden vazgeçmeden karşılayabilmesi. Epicuros okulu, Stoacılık ile birlikte hem antik Yunanistan’da hem de Roma İmparatorluğunda en uzun süre varlığını sürdüren ve birbirleri ile rekabetten hiç vazgeçmeyen iki okuldan biri oldu. Zenon, kendi okulunu kurmadan önce Atina’da eğitimle geçirdiği onbeş yıl içinde mutlaka Epicuros ile tanışmış, onun düşünce sistemini öğrenmiş olmalıdır ancak elimizde bu karşılaşma ile ilgili somut bir bilgi yoktur.

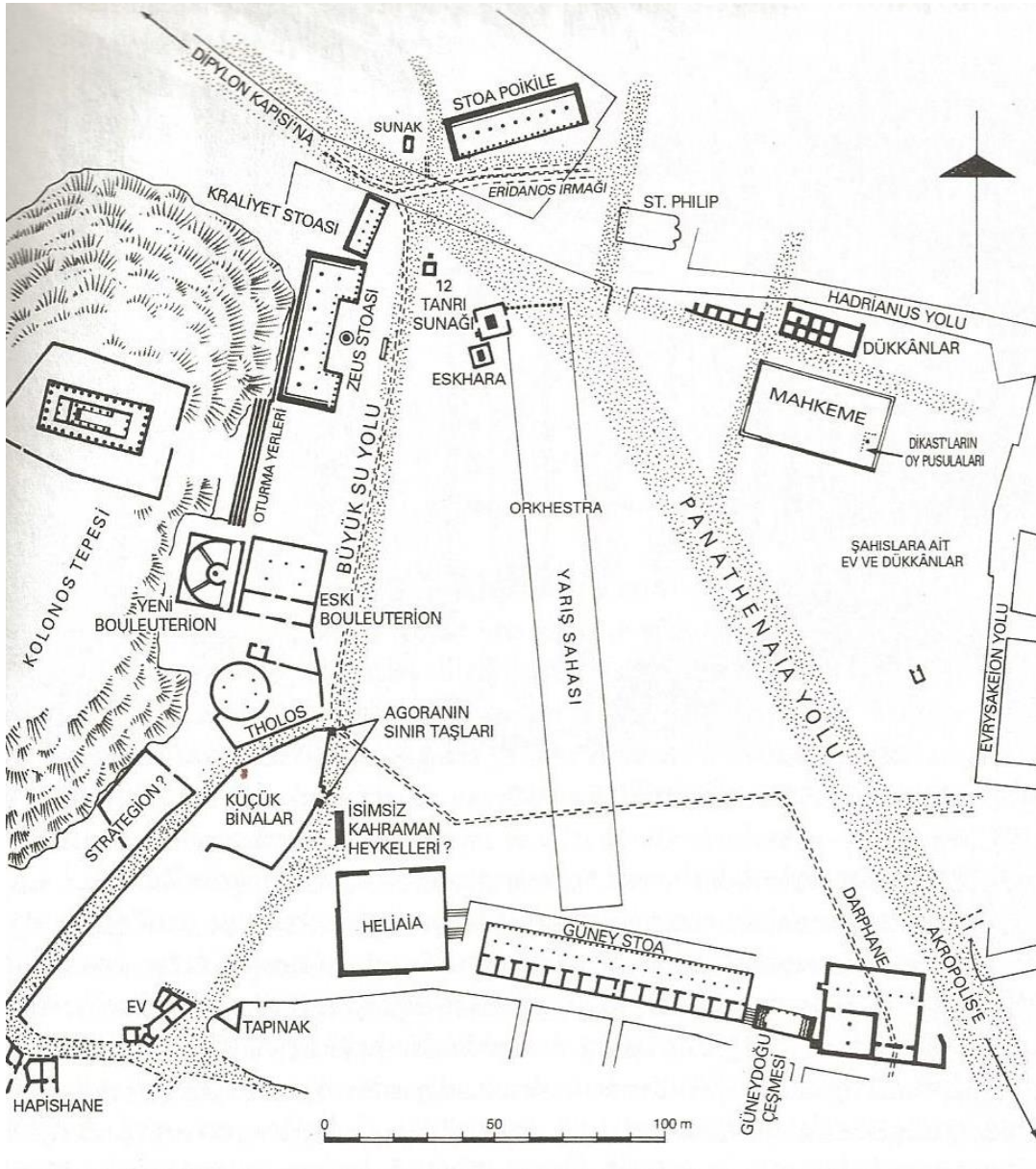

Resim 10 Epicuros

2. Stoa'da ilk Dersler ve Erken Stoa Dönemi

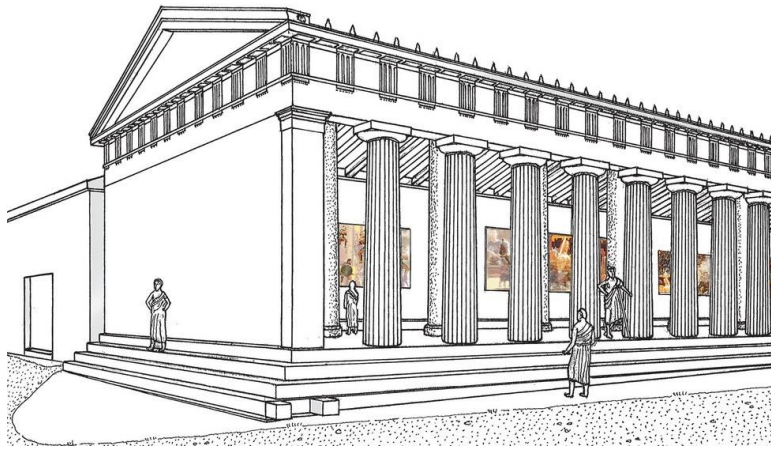
Stoa Poikile'de İlk Dersler

Atina'da Academia'da ve Cynic filozof Crates ile geçirdiği uzun eğitim yıllarının sonlarına doğru Zenon, Atina Agora'sının kuzeyinde bulunan sütunlu yolda, Stoa Poikile'de (Resimli Stoa) daha fazla dolaşmaya ve etrafında toplananlara kendi derslerini anlatmaya başladı. Antik Yunan şehirlerinde kent meydanı Agora, tüm kentlinin buluştuğu, alışveriş yaptığı, boş zamanlarında gezindiği merkezlerdi. Kamu binaları genellikle bu meydana veya meydana açılan yollarda bulunurdu. Bu meydanların bir veya her iki yanında, bir tarafı taş duvarla veya doğal olarak kapalı, diğer tarafı ise meydana açık, sütunlarla taşınan ahşap tavanlı, bazen iki katlı "Stoa" adı verilen sundurmalar vardı. Stolar insanları yazın güneşten, kışın yağmur ve kardan korumanın yanı sıra şehir halkı için gezinme, görüşme ve toplanma yeri işlevini de görürlerdi.

Resim 11 M.Ö. 400 yıllarında Atina Agorası

Atina kent meydanının kuzeyindeki Stoa Poikile, yaklaşık 160 yıl önce Atinalıların Perslere karşı kazandıkları büyük Marathon zaferinin anısına yapılmıştı. Arka duvarı o zamanın ünlü ressamı Polygnotus tarafından Yunanlıların Yunanlı olmayan toplumlara, Persler, Amazonlar ve Trualılar gibi barbarlara karşı kazandıkları galibiyetleri anlatan resimlerle süslenmişti. Yunanlılar, kendilerinden başka tüm diğer insanları “barbarlar” olarak adlandırıyor ve kendilerinin bu insanlara karşı doğuştan üstün olduklarına inanıyorlardı. Hâlbuki Zenon, daha Stoa’da gezinerek ilk derslerini vermeye ve kendi felsefe sistemini kurmaya başladığı günlerden itibaren insanların ancak “erdemliler” ve “diğerleri” olarak anlamlı bir şekilde ayrılabilceğini anlatıyordu. Özgür veya köle, kadın veya erkek, Yunanlı veya değil tüm insanların eşit olduğunu savunuyordu. O döneme göre oldukça köktenci sayılabilecek bu düşüncesini daha Cynic Crates’in derslerine devam ederken yazmaya başladığı “Republic-Devlet” adlı eserinde detaylı bir şekilde temellendirmişti.

Resim 12 Zenon Zamanında Stoa Poikile Batı Ucu

“Devlet” bir Düşler Ülkesi

Zenon’un, çağının uygarlık ve kültür merkezi olan Atina’da bulunmakla ve zamanın en önemli felsefe hocalarından dersler almakla mutlu olması gerektiğini düşünebiliriz. Burada daha çocukluğundan itibaren hayalini kurduğu bir ortamda yaşıyordu. Ancak genç Zenon, daha Cynic filozof Crates ile geçirdiği eğitim sürecinde hem zamanının felsefecilerini hem de içinde yaşadığı devletin sosyal düzenini güçlü bir şekilde eleştirmekten de geri kalmıyordu. Bu dönemde kendisinin ve Stoacı düşüncesinin en önemli ve en temel dayanaklarından biri olan Devlet (*Πολιτεία-Politeia / The Republic*) kitabını yazdı.

Zenon’un “Devlet” kitabının tam metni ne yazık ki bu güne kalmamıştır. Ancak kitap yazıldığı dönemde o kadar etkili olmuş o kadar tartışılmıştır ki bu tartışmalarda genellikle eleştirmek adına başka kitaplarda yapılan alıntılar ve yorumlarla içeriği büyük ölçüde yeniden oluşturmak mümkün olmaktadır. Kitabın amacı hiç şüphesiz Stoacı ilkelere göre sade bir yaşam süren, duygularını denetleyebilen, eşitlikçi ve özgür insanların yaşadığı ideal bir toplumun tanımlanmasıydı. Doğal olarak bu tanım, Zenon’un o zamana kadar geliştirdiği erken dönem Stoacı düşünce sisteminin bir özeti idi.

Zenon kendi kitabını yazmadan önce hiç şüphe yok ki Platon’un “Devlet” ini dikkatlice okumuştur. Kendi kitabında Platon’un devletinde anlatılan düzeni şiddetle eleştirmekte, alternatif olarak o döneme göre oldukça köktenci sayılabilecek kendi eşitlikçi fikirlerini öne sürmekteydi. ...